

ГЕОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА І ТУРИЗМ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

МАТЕРІАЛИ
VII наукової конференції

Львівський національний університет імені Івана Франка
Географічний факультет
КАФЕДРА
Туризм

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА
ФРАНКА**

Кафедра туризму географічного факультету

*Кафедра країнознавства і міжнародного туризму факультету
міжнародних відносин*

UNIWERSYTET GDAŃSKI

Katedra Geografii Rozwoju Regionalnego

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ЛЬВІВСЬКА МІСЬКА РАДА

ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАН УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ

КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

**ГЕОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА І ТУРИЗМ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Матеріали

VII міжнародної наукової конференції

Львів – Тернопіль, 4–6 жовтня 2013 р.

Львів – 2013

УДК 338.48(4)

Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід / Матеріали VII міжнародної наукової конференції (Львів – Тернопіль, 4–6 жовтня 2013). – Львів, 2013. – 542 с.

Матеріали наукової конференції охоплюють особливості реалізації державної політики в галузі туризму, розробки туристичного продукту, економічного забезпечення туризму, просторового поширення туристичних ресурсів, специфіки підготовки фахівців для туристичної галузі, розвиток спеціалізованих видів туризму, історію туризму.

Авторами збірника є провідні вчені та молоді науковці України, Польщі, Білорусі та Болгарії.

Рецензенти:

Мальська М.П., д-р екон. наук, професор Львівського національного університету імені Івана Франка

Антонюк Н.В., д-р істор. наук, професор Львівського національного університету імені Івана Франка

Мельник А.В., д-р геогр. наук, професор Львівського національного університету імені Івана Франка

Michalski Tomasz, dr hab., profesor, Instytut Geografii, Uniwersytet Gdański

Кравців В.С., д-р екон. наук, професор, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.Долішнього» НАНУ

Рекомендовано до друку Вченою Радою географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 2.10.2013 р.)

Автори опублікованих матеріалів відповідають за точність наведених фактів, цитат, власних імен, статистичних матеріалів та інших відомостей. Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів.

Матеріали конференції видано за сприяння:

Управління туризму Департаменту розвитку Львівської міської ради та

Управління туризму та курортів Львівської обласної державної адміністрації

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2013

© Автори статей, 2013

Рутинський М. Й. Географія лікувально-оздоровчого туризму у західному регіоні України на межі XIX – XX століть / М. Й. Рутинський // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід. Матеріали VII міжнар. наук. конф. (Львів – Тернопіль, 4–6 жовтня 2013). – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – С. 487-493.

Рутинський М. Й.

ГЕОГРАФІЯ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ У ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ НА МЕЖІ XIX – XX СТОЛІТЬ

Останнім часом у науково-методичній літературі, засобах масової інформації пропагується такий вид туризму, як лікувальний, або лікувально-оздоровчий. Лікувальний туризм посідає особливе місце в системі загальносвітових курортно-туристичних відносин. За показником людино-днів перебування частка в світовому туристичному обороті лікувального туризму становить менше 1%, а в структурі доходів – близько 5%, тобто є найбільш грошомісткою галуззю туризму.

У моду входять здоровий спосіб життя, активний відпочинок людей середнього віку. На думку експертів, споживачі такого типу будуть головними клієнтами санаторних курортів і гарантуватимуть лікувально-оздоровчому туризму процвітання в XXI ст. Останнім часом ринок лікувально-оздоровчого туризму зазнає змін. Традиційні санаторні курорти перестають бути місцем лікування і відпочинку осіб старшого віку і стають поліфункціональними оздоровчими центрами, розрахованими на широке коло споживачів.

Індустрією лікувальний туризм постає з 80-х років XX ст., однак історія його розвитку сягає глибини віків. Цілющі властивості природних факторів, як і раніше, ваблять хворих у курортні місцевості. Потоки туристів, які мандрують з лікувальними цілями, на разі ще не такі численні, як з метою відпочинку і розваг, однак вони стрімко зростають і їх географія розширюється.

Історико-географічні особливості розвитку інфраструктури лікувального туризму в західному регіоні України характеризуються як спільними, так і цілим рядом відмінних рис. Спільні риси розвитку простежуються в характері селитебного й господарського освоєння теренів, в шляхах експлуатації його бальнеологічних ресурсів, в підходах щодо функціональної організації лікувальної рекреації в горах та передгір'ях. Натомість, існуючі відмінні риси в організації курортної сфери досліджуваних областей зумовлені, в першу чергу, різними історичними долями суспільного розвитку цих теренів. Мається на увазі багатовікове перебування Закарпатської області у складі інших держав (Угорщини, Трансільванського князівства, імперії Габсбургів, Чехословаччини); Чернівецької області (історичної Буковини) – у складі Молдови, Османської імперії, Румунії; Волинської й Рівненської областей (історичної Волині) – у складі Речі Посполитої, Російської імперії, Польщі, Львівської й Івано-Франківської областей (історичної Галичини) – у складі Речі Посполитої, Австро-Угорської імперії, Польщі. Об'єднання названих

областей західного регіону України у складі однієї держави (УРСР) відбулося лише в середині минулого ХХ-го ст.

Названі риси чинять визначальний вплив як на історію формування інфраструктури лікувального туризму західного регіону України.

Аналіз різних наукових підходів щодо ретроспективної періодизації становлення й розвитку інфраструктури лікувального туризму західного регіону України дає нам підстави виділити три основні періоди:

- I період – середньовічний: поява перших курортних центрів та поширення традиції водолікування (III – XVII ст.);

- II період – імперський: організація на теренах Австро-Угорської імперії модерних курортних центрів та поширення наукових методів курортології і моди “відвідувати води” (XVIII ст. – 1914 рр.);

- III період – міжвоєнний (1918 – 1939 рр.): розбудова інфраструктури лікувального туризму у складі Польської та Чехословацької республік.

Із добою апогею могутності Римської імперії сучасні українські археологи пов’язують появу у Закарпатті давніх „купалень” та слідів облаштування окремих виходів мінеральних джерел, цілющу воду яких через карпатську провінцію Дакію, імовірно, постачали для фармацевтів, представників влади й знаті багатих римських міст Подунав’я й Іллірику.

Перші давньоукраїнські літописи згадують про популярність лікування на базі природних оздоровчих ресурсів у XII – XIII ст. серед мешканців Київської Русі. Збереглися письмові й археологічні свідчення активного використання у цю добу мінеральних джерел Закарпаття й Карпат.

Скажімо, мінеральні джерела Свалявської ТРС (“Поляна Квасова”, “Поляна Купіль”, “Лужанська”, “Плосківська” і ін.) у спеціальних шкіряних міхах ще в IX – X ст. експортувалися до дворів болгарських царів, імператорів Візантії і королів Угорщини. Грамота угорського короля Матіаша 1463 р. надала офіційного статусу експлуатації свалявських джерел. Про чудодійні води в горах Полонинських захоплено доповідали московитські послы цареві Московії Івану Грозному, згодом в якості найкоштовніших дарів Карпатського краю разом із не менш славним середнянським вином свалявські води доправляли в діжках стратегічному союзнику трансільванських князів Петрові Першому.

На Передкарпатті перша цивілізована водолічниця була збудована 1578 р. на території сучасного курорту Любінь Великий. У 1600 р. поблизу с.Лушмори Перечинського району на Закарпатті був організований лікувальний заклад, який пізніше назвали „Курорт Лушмори”. Відкриття першої водолічниці на місці курорту „Шкло” датується 1616 р., хоча згадки про „Яворівські терми” зустрічаються у літературі ще з середини XVI ст.

У XVIII ст. в Україні існувало вже декілька повноцінних курортів, які щороку приймали невелику кількість пацієнтів (Великий Любінь, Шкло, Немирів у Львівській області).

Упродовж XVIII – поч. ХХ ст. вищий рівень суспільно-економічного розвитку Галичини, порівняно з Закарпаттям і Буковиною, сприяв цілеспрямованому вкладенню капіталу у розвиток галицьких бальнеологічних центрів, розташованих у межах зручної транспортної доступності зі Львова. Саме цим економіко-

географічним чинником пояснюється будівництво перших у регіоні комерційних водолічниць на території сучасних курортів Любінь Великий (1578 р.), Шкло (1616 р.), Немирів (друга пол. XVII ст.).

На другу пол. XVIII ст. припадає період інфраструктурного упорядкування цих курортів. Так, санаторій „Любінь Великий” було відкрито для рекреантів у 1778 р., тоді ж дерев'яні купальні було переобладнано на оздоровчі басейни, і до кінця XVIII ст. довкола них “виросли” невеликі приватні пансіонати й гостьові вілли. У 1870 р. територію курорту Шкло було розмежовано на дві функціональні зони: Північна розвивалася як приватний грязево-сірчаний курорт, Південна – як відомчий оздоровчий центр Військового відомства Австро-Угорщини. Спеціалізована бальнеолікарня і гостьовий пансіонат для хворих у Немирові відкрилися в 1814 р. До 1939 р. кількість пансіонатів й гостьових вілл зросла тут до 40 одиниць.

У XIX ст., коли економічно розвинута Австро-Угорська імперія переживала бум популярності масового відпочинку “на водах”, інвестиційні пріоритети змістилися від найближчих околиць Львова у Галицьке Передкарпаття. Цим періодом датовані, по перше, розгортання масових наукових бальнеологічних досліджень передкарпатських солянок та, по друге, розбудова курортної інфраструктури у центрах солерудного промислу.

На XIX ст. припадає офіційне відкриття перших західноукраїнських курортів: Немирова (1814), Трускавця (1827), Моршина (1877) тощо.

Датою “народження” курорту Трускавець прийнято вважати 1827 р., коли тут обладнали для рекреантів ванни-купальні з мінеральною водою й відкрили перший гостьовий пансіонат. Перший лікувальний санаторій на базі гіркої моршинської ропи був заснований німецьким підприємцем Б. Штіллером у 1876 р. одразу після відкриття в містечку станції залізниці (1875 р.), що сполучила його зі Станіславом (Івано-Франківськ), Стриєм та Львовом. Масштабна презентація курорту й урочисте відкриття першого курортного сезону у Моршині відбулися в травні 1878 р. А станом на кінець 1930-х рр. у Моршині нараховувалося вже 45 пансіонатів і гостьових вілл.

Пік розвитку переживали у цю добу курорти Закарпаття. 1842 р. “Поляна купель” на міжнародній виставці мінеральних вод одержала свою першу золоту медаль і всеєвропейське визнання кращої з мінеральних вод Старого Світу. (А 25-у й 26-у золоті медалі “Полянні купель” присуджено міжнародними експертами буквально за останні роки).

Австрійський граф Шенборн організував наприкінці XIX ст. промисловий розлив свалаявських вод й розгалужену мережу їх продажу у багатьох країнах світу – від Австралії до Сполучених Штатів Америки, не кажучи вже про країни Європи.

У другій половині XIX століття першими відпочинковими курортами („літниськами”) на Гуцульщині були Жаб'є, Криворівня, Яремча, Ворохта, Микуличин, Косів, Буркут, Дора, Ямна, Яворів. У той час „літниками” (дачниками) переважно були забезпечені міщани (з Коломиї, Станіслава, Львова, Києва, Кракова, Варшави), які винаймали кімнати в сільських господарів і харчувалися місцевими продуктами.

Найбільшим рекреаційно-оздоровчим центром Гуцульщини на той час став Буркут. У XIX ст. в околиці Буркута сходилися кордони трьох держав: австрійської, угорської та румунської. Місцевість Буркут розташована у важкодоступному місці з крутими скелями і ярами. Історія цієї оздоровниці бере свій початок ще з XVII століття, коли лікарями-бальнеологами було виявлено цілющі властивості тутешніх мінеральних джерел. Тож уже в 1848 році тут було побудовано кілька гостьових будинків, кожен з яких складався з двох кімнат. У 1884 році буркутський курорт складався з 8-ми кімнат-апартаментів, їдальні та готелю. У 1897 році було збудовано бювети, ставки, приміщення для розваг.

За час Першої світової і громадянської війн, революції в Росії, більшовицької та іноземної інтервенції на українські землі панівна більшість курортів Галичини і півдня України були сплюндровані. Рекреаційно-туристична галузь майже припинила свою діяльність. Лише в 20-х роках XX ст. розпочалося її відродження.

Після розпаду Російської та Австро-Угорської імперій на політичній карті світу з'явилися нові держави з різним устроєм. Рекреаційно-оздоровча діяльність на західноукраїнських землях, на відміну від тогочасної території УРСР, розвивалася за старими традиціями. Не слід забувати, що Західна Україна була поділена між Польщею (Галичина і Волинь), Румунією (Буковина) і Чехословаччиною (Закарпаття). Найкраще галузь розвивалася в Галичині. Тут було створено і функціонувало декілька курортів, які набули європейського значення (Трускавець, Моршин, Немирів, Черче), відбудовано чимало санаторіїв і пансіонатів, значна увага приділялася зеленим насадженням. Більшість закладів відпочинку належали приватним особам і лише Трускавець був державною власністю. Курорти Закарпаття відрізнялися невеликими розмірами і також були приватними закладами. Санаторно-курортна справа на Буковині розвивалася повільніше.

На першу половину XX ст. (міжвоєнний період) припадає завершення формування оздоровче-функціональної спеціалізації та рекреаційного іміджу, комунікаційної й нічліжної інфраструктури бальнеологічних центрів західного регіону України. У найбільший курортний центр регіону в цей час сформувалося м. Трускавець. Курорт мав пряме залізничне сполучення з Львовом, Краковом, Познанем, Варшавою, Прагою, Берліном і Віднем. За період польського врядування з 1921 по 1939 рр. у Трускавці активно розбудовувалася курортна інфраструктура, межі урбанізованої території збільшилися в 1,6 раза (передусім за рахунок розбудови нових кварталів садибної забудови). За цей період тут були побудовані бальнеолікарня, бювети і павільйони мінеральних джерел, чимало приватних готелів і пансіонатів. За статистикою, у Трускавці в 1913 р. оздоровлялося 5 тис. гостей, у 1923 р. – 6 тис., у 1927 р. – 12 тис., 1933 р. – 17 тис. рекреантів. Станом на кінець 1930-х рр. в місті налічувалося вісім лікувальних санаторіїв та понад три десятки приватних готелів і гостьових вілл у колоритному “татранському” архітектурному стилі.

Період цілеспрямованої розбудови інфраструктури лікувального туризму на території Закарпатської області припав на першу пол. XX ст., коли цей терен перебував у складі Чехословаччини. Саме в цей період сформувалися найбільш відомі на сьогодні оздоровчі центри теперішніх Ужгородського, Свалявського, Мукачівського й Берегівського районів. Однак, виходи цілющих мінеральних

джерел Закарпаття в міжвоєнний період не користувалися комерційно вартісним споживчим попитом, оскільки знаходилися в економічно відсталому периферійному районі з утрудненим транспортним доступом й суттєво поступалися більш відомим й інфраструктурно розбудованим курортним центрам сусідніх Угорщини, Словаччини й Чехії (Бюк, Мішкольц, Карлові Вари, Маріанське Лазне, П'єштяне, Лучки, Смордаки й ін.).

На міжвоєнний період припадає освоєння рекреаційно-туристичних місцевостей Українських Карпат, формування гірських курортів Яремчі, Ворохти, Татарова, Турки, Славського, Сколе, Сянок, Розлуча, Криворівні, Буркута, Підлютого та ін., популяризації лижного туризму.

Рекреаційно-туристична інфраструктура в цей період остаточно диференціювалася для обслуговування тих чи інших сегментів туристів. Поряд з водоліжницями й пансіонами для хворих у Карпатах й передгір'ї впродовж 20-30-х рр. ХХ ст. формується мережа туристичних притулків, гірськолижних (лещатарських) комплексів, дитячо-юнацьких пластових таборів та агроосель-літніськ для самодіяльних туристів з числа української інтелігенції.

Основними ареалами розвитку інфраструктури лікувального туризму в регіоні у міжвоєнний період виступали терени сучасних Сколівського й Турківського районів Львівської обл., Надвірнянського району Івано-Франківської обл. та Свалявського, Перечинського й Великоберезнянського районів Закарпатської обл.

У 1939 р. Галичина і Волинь, а в 1940 р. Північна Буковина були приєднані до Радянської України, відтоді рекреаційно-курортна справа розвивалася вже в єдиному загальнодержавному напрямі.

Загалом слід підкреслити, що від доби середньовіччя і до початку Другої світової війни курорти Західної України ставали дедалі привабливішим місцем відпочинку та лікування не лише для місцевої буржуазії, землевласників й інтелігенції, а й для численних гостей з інших регіонів Австро-Угорщини, а пізніше Польщі, Чехословаччини й багатьох інших країн. Відродити цю славу серед потенційних споживачів із суміжних регіонів і країн Центральної Європи – пріоритетна ціль стратегічного розвитку інфраструктури лікувального туризму у курортних центрах Західної України у ХХІ столітті.

Література:

1. Безуглий В. В. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні: історія і сучасність // Туристично-краєзнавчі дослідження. Зб. наук. ст. – Вип. 6. – Київ: ІТ ФПУ, 2005. – С. 350–376.
2. Круль В. П. Ретроспективна географія поселень Західної України. – Чернівці: Рута, 2004. – 382 с.
3. Кусков А. С., Листикова О. В. Курортология и оздоровительный туризм: Учебное пособие / А. С. Кусков, О. В. Листикова. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 320 с.
4. Мальська М. П., Рутинський М. Й. Лікувально-оздоровчий туризм // Мальська М. П., Рутинський М. Й., Паньків Н. М. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність: Монографія / М. П. Мальська, М. Й. Рутинський, Н. М. Паньків. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – С. 191-210.

5. Любіцева О. О. Розвиток курортної справи в Україні // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2005. – Вип.9. – С. 86-89.

6. Рутинський М. Й. Історико-географічні тенденції та періодизація розвитку курортної справи // Історія української географії. Всеукр. наук.-теор. часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – Вип. 17. – С. 88-94.